

UOT 37

E.S.Səmədov

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

esmes_tx@list.ru

TƏHSİLİN FUNKSIONALLIĞI, FUNKSIONAL TƏHSİL, FUNKSIONAL SAVADLILIQ VƏ FUNKSIONAL OXU

DOI: 10.30546/170899876.72.2.2024.043

Açar sözlər: *təhsil, funksionallıq, funksional oxu, funksional təhsil, savadlılıq, minimum savadlılıq, əsas savadlılıq, bilik, bacarıq, praktik fəaliyyət, təfəkkür*

Məqalədə təhsil və funksionallıq haqqında giriş hissədə məlumat verilmiş, təhsilin funksionallığından söhbət açılmış, onun mahiyyəti və əhəmiyyəti, rolu barədə danışılmışdır. Növbəti addımlarda funksional təhsil termini barədə danışılaraq onun təhsildə tutduğu yeri barədə qeydlər verilmişdir. Həmçinin savadlılıq və onun növləri, eləcə də funksional savadlılıq haqqında məlumat verilmiş, onların norma və meyarları izah edilərək göstərilmişdir. Sonda diqqət funksional oxuya yönəldilmiş, onun cəmiyyətdə və təhsildəki əhəmiyyətindən söhbət açılmışdır. Məqalədə funksional oxu bacarıqlarını əldə etməyin yolları müzakirə olunur.

Э.С.Самедов

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ, ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ

Ключевые слова: *образование, функциональность, функциональное чтение, функциональное образование, грамотность, минимальная грамотность, базовая грамотность, знание, умение, практическая деятельность, мышление*

В статье во вводной части была предоставлена информация об образовании и его функциональности, рассмотрена функциональность образования, рассмотрены его сущность, значение и роль. На следующих этапах обсуждается термин «функциональное образование» и даются примечания о его месте в образовании. Также была дана информация о грамотности и ее видах, а также о функциональной грамотности, разъяснены и показаны их нормы и критерии. В конце внимание было акцентировано на функциональном чтении, обсуждена его важность в обществе и образовании. В статье рассматриваются способы приобретения навыков функционального чтения.

FUNCTIONALITY OF EDUCATION, FUNCTIONAL EDUCATION, FUNCTIONAL LITERACY AND FUNCTIONAL READING

Keywords: *education, functionality, functional reading, functional education, literacy, minimal literacy, basic literacy, knowledge, skill, practical activity, thinking*

In the article, information about education and functionality was provided in the introductory part, the functionality of education was discussed, its essence, importance, and role were discussed. In the next steps, the term functional education is discussed and notes are given about its place in education. Information about literacy and its types, as well as functional literacy, was also given, and their norms and criteria were explained and shown. At the end, attention was focused on functional reading, and its importance in society and education was discussed. The article discusses ways to acquire functional reading skills.

Mövzunu dəqiq təsvir etmək üçün ilk olaraq funksionallıq sözünün daşdığı mənanı və təhsildə olan anlamını izah etmək vacibdir. Belə olduqda, mövzu daha anlaşıqlı və faydalı olacaqdır. Belə ki, **“funksiya”** latın sözü olub (*functio*), “icra, vəzifə, fəaliyyət dairəsi və s.” mənalərini verir. Bu termini təhsilə aid etdikdə isə təhsilin ümumi olaraq görməli olduğu fəaliyyət istiqamətləri nəzərdə tutula bilər. Buna əsaslanaraq təhsilin müxtəlif funksiyalarını qeyd edə bilərik. Məsələn, təhsilin cəmiyyəti inkişaf etdirmək funksiyası, cəmiyyətin mədəni və estetik tələbatını təşkil etmək funksiyası, savadlılıq bacarıqlarını təmin etmək funksiyası, sosial düşüncə tərzini formalaşdırmaq funksiyası, öyrətmək funksiyası, peşə funksiyası, fərdin inkişaf etdirilməsi funksiyası, cəmiyyəti maarifləndirmək funksiyası kimi istiqamətlərini deyə bilərik. *“Təlimin mühüm məqsədlərindən biri — ictimai münasibətlərin subyekti olan insanın istehsal proseslərinə, əmək fəaliyyətinə, sosial həyata hazırlanması prosesidir. Deməli, təlimin əsas funksiyası konkret ictimai tələblərə uyğun şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır.”* [4, s.135].

Bu qeyd edilən fikirlər bizə təhsilin çoxfunksiyalı, yəni çoxfəaliyyətli olduğunu izah etmiş olur. Demək, təhsilin cəmiyyətin qurulmasında, həyatın planlaşdırılmasında müstəsna rolu vardır və bu da təhsilin nə qədər vacib olmasını bizə göstərmiş olur.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə, yeni əmək münasibətləri çoxluğu meydana gəldikcə, texnologiyanın sürətli, dinamik inkişafı baş verdikcə, eləcə də mədəni, sosial, siyasi, iqtisadi münasibətlər fonunda cəmiyyət təhsildən daha çox funksionallıq tələb etmiş olur ki, buradan da təhsilin funksionallığı məsələsi özünü göstərir. Təhsilin funksionallığı terminini təhsilin cəmiyyətin

həyatında daha çox fəaliyyətə sahib ola bilməsi kimi anlama bilərik. Yaxud fərqli formada qeyd etsək, təhsilin funksionallığı nəzəriyyəsi cəmiyyətin müxtəlif ehtiyaclarının ödənilməsinə xidmət edən təhsilin fəaliyyət istiqamətlərini özündə ehtiva edir.

Funksional təhsil — təhsilin daha çox praktiki olaraq təşkil edilməsi və bacarıqların formalaşdırılması üzərində qurulmuş bir təhsil modeli, yaxud sistemidir. Bu təhsil modelində nəzəriyyələrə, yalnız test tapşırıqlarına deyil, nəzəriyyənin praktiki olaraq icra edilərək həyata keçirilməsinə daha çox üstünlük verilir və analitik düşüncə, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması, müstəqil olaraq fəaliyyət göstərə bilmək bacarıqlarına yiyələnmək kimi işlər ön plana çəkilir. Təhsilənlər verilən tapşırıqları bir deyil, bir neçə istiqamətdən müstəqil şəkildə analitik yolla təhlil apararaq həll etmək bacarığına yiyələnilir. Bu təhsil modelinin əsas hədəfi fərdin gələcək iş fəaliyyətində, eləcə də həyatında qarşılaşdığı hər hansı bir fəaliyyətin həll edilməsində problemə, məsələnin həllinə analitik düşüncə ilə kompleks formada yanaşa bilmək bacarıqlarını formalaşdırmaqdandır. Funksional təhsilin əsas məqsədlərindən biri də təhsilənlərin özünüifadə bacarığına sahib olmasını və gələcəyi analiz edərək planlaşdırma bilmək kimi xüsusiyyətə sahib olmağı təmin etməkdir ki, bu xüsusiyyətlər də fərdin sosiallaşma bilməsi üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Artıq yuxarıda təhsilin funksiyaları ilə tanışlığımız zamanı bizə məlum oldu ki, təhsil cəmiyyətdə vacib bir şərtədir və cəmiyyətin aparıcı qüvvəsini təşkil edir. Bu da təhsilin çoxfunksionallıq fəaliyyətini şərtləndirir ki, onun da icrası funksional savadlılıqla baş verir. Bu fikrin izahı üçün ilk olaraq “savad, savadlılıq” sözlərini anlamağa çalışaq. “Savad” sözü ilkin mənasında oxu, yazı və sadə riyazi əməliyyat icrası bacarığı anlamını daşıyır. “Savadlılıq” sözü isə bu anlayışı müəyyən qədər xüsusişdirərək fərdin oxumaq, yazmaq və sadə hesablama əməliyyatlarını icra edə bilməsi mənasını verir ki, bu da zamanın tarixində öz norma və meyarlarını dəyişə bilər. Çünki tarixin ilkin mərhələlərində savadlılıq üçün götürülən meyarlar cəmiyyətin inkişaf mərhələlərində hər dövrün inkişafına uyğun hesablanır. Məsələn, müasir dövrdə texnologiyanın sürətli inkişafı əsas savad meyarlarına texnologiya bacarıqlarının da aid edilməsini qaçılmaz edir. Lakin yüz il əvvəl bunun meyarı kimi götürməsi mümkün deyildi. “*Savadlılıq əhalinin sosial mədəni inkişafının mühüm göstəricilərindəndir. Savadlılıq anlayışının məzmunu tarixən insanın ictimai inkişafına verilən sosial tələbin yüksəlməsinə uyğun olaraq dəyişir, inkişaf edir. Savadlılıq yazmaq, oxumaq, saymaq kimi elementar bacarıqlardan ictimai zəruri bilik və bacarıqların (funksional savadlılığın) minimum həddinə doğru inkişaf etmişdir və bu hədd daima inkişaf edir, dəyişir*” [5].

Savadlılıq termini 1957-ci ildə UNESCO tərəfindən qəbul olunmuş və üç kateqoriyaya ayrılmışdır; *minimum savadlılıq, əsas savadlılıq, funksional savadlılıq*.

Minimum savadlılıq – terminin meyarları sadə məlumatları oxumaq və yazmaq bacarıqlarına sahib olmaq kimi qəbul edilmişdir.

Minimum savadlılıq cəmiyyət üçün çox vacib bir məsələdir. Dünya insanın nə qədər çoxu bu minimum savadlılığa sahib olarsa, dayanıqlı cəmiyyət, dayanıqlı inkişafı üçün də bir o qədər zəmin yaranmış olacaqdır. Təhsil sistemlərinin öhdəsinə düşən ilk vacib məsələ məhz dünyada minimum savadlılığın, eləcə də əsas savadlılığın müsbət faizinin qaldırılmasıdır. Buna görə də, əsasən, aşağı yaş qruplarında bu işlə daha diqqətli davranmaq vacibdir. Aşağı yaş qruplarında qeyd olunan bacarıqlara sahib olmaq sonrakı mərhələlərdə, yaş dövrlərində bu faizin müsbət olaraq dəyişməsinə kömək etmiş olacaqdır.

Əgər dünya coğrafiyasında müxtəlif ölkələr üzrə buna nəzər yetirsək, görürük ki, müəyyən ölkələr var ki, xüsusən, Afrika ölkələri – bu ölkələrdə savadlılıq problemi aşağı yaş qrupları ilə bitmir, bu ölkələrdə artıq müxtəlif yaş qruplarında qeyd edilən məsələ böhran həddindədir. Bununla bağlı UNESCO-nun müxtəlif proqramları tətbiq edilir ki, bu proqramlar da savadsızlığın dünyada azaldılmasına hesablanmışdır. Belə tip ölkələrdə savadsızlığın mənfi təsiri birbaşa olaraq ölkənin həyat rifahına, fərdin həyat məmnunluğuna təsir etmiş olur ki, bu problemlər də böyük çətinliklər yaradır. Bəlli olan problemin gətirdiyi böhran hər bir ölkəyə savadsızlıqla mübarizə aparılması, təhsilə xüsusi diqqət yetirilməsi üçün bir həyəcan signalı çalır və bu sahəyə ciddi yanaşmağı tələb edir.

UNESCO-da ənənəvi savad meyarı olan yazı, oxu, sadə hesablama bacarıqlarına və sənədlərlə iş vərdişlərinə sahib olmaq isə – *əsas savadlılıq* termini olaraq qeyd edilmişdir. “*Savad əldə etmək birdəfəlik bir proses deyil. Savad ənənəvi konsepsiyaları olan oxuma, yazma və sayma bacarıqlarından əlavə olaraq indi getdikcə rəqəmsallaşan, yazı ilə istiqamətləndirilən, informasiya ilə dolu və sürətlə dəyişən dünyada uyğunlaşdırma, anlama, şərh, yaratmaq və ünsiyyət vasitəsi kimi başa düşülür. Savad rəqəmsal bacarıqlar, media ədəbiyyatı, davamlı inkişaf, global vətəndaşlığı və işə lazım olan bacarıqların təhsili olmaqla yanaşı, oxuma, yazma və rəqəmlərin yaşam boyu davamlı öyrənilməsi və mükəmməlləşdirilməsidir. İnsanlar rəqəmsal texnologiya vasitəsilə biliyə və öyrənməyə daha çox cəlb olunduqca oxuma, yazma bacarıqları genişlənir və inkişaf edir*” [7].

Əsas savad dedikdə, təkcə yazı və oxu bacarıqları deyil, həm də kiçik ölçülü, mürəkkəb olmayan mətnləri oxuyub anlamaq bacarıqlarına sahib olmaq anlamını daşıyır. Sadə hesablamaları icra edə bilmək qabiliyyəti kimi

məsələlər əsas savadlılıq meyarı hesab olunur. Bunları məişətdə, sosial həyatda praktikaya tətbiq edə bilmək əsas savadlılığın göstəricisi kimi götürülür. Müasir zamanda texnologiyanın sürətli inkişafı və onun həyatın, demək olar ki, bütün sahələrinə nüfuz etdiyindən minimum texnoloji bacarıqlara sahib olmağı da əsas savadlılığa daxil etmək olar. Çünki həyatın bugünkü gündəlik tələbatlarını bu bacarıqlara sahib olmadan yaşamaq heç də asan bir iş deyil. Əsas savadlılıq da məhz bu yaşam tərzilə əlaqəli olduğundan bu bacarıqlara sahib olmaq vacibdir.

Lakin bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, əsas savadlılığa sahib olmaqla günün yüksək rəqabətli əmək bazarında yer tuta bilmək kifayət deyildir, buna görə də təhsilənlər təkcə bu qabiliyyətlərə sahib olmaları ilə kifayətlənməməlidirlər. Sonrakı mərhələləri mənimsəməli, funksional biliyə sahib olmalıdırlar.

Əsas savad meyarlarına sahib olmağı təmin etmək vacib məsələlərdəndir. Çünki əsas savada sahib olmayan fərd sosial həyatda, gündəlik vacib məsələlərin icrasında, sənədləşmə işlərində çətinlik çəkəcək ki, bu da cəmiyyətin, dövlətin ümumi qayğısını, problemini artırmış olacaqdır. Bu və digər səbəblərə görə istənilən cəmiyyətin minimum və əsas savad qabiliyyətlərinə sahib olması mütləq bir haldır ki, hər bir dövlətin, təhsil sisteminin qarşısında bunları təmin etmək öhdəliyi durur.

Funksional savadlılıq – əsas savadlılıqdan daha geniş mənəni əhatə edir. Belə ki, funksional savadlılıq geniş formada bilik, bacarıq, vərdişlər, sərişələrin istifadə məcmusu kimi anlaşılır. Əsasən, bacarıqlara daha çox sahib olmağı tələb edir. Funksional savadlılıq problemi anlamaq və onun həllinə yönəlik bacarıq və sərişələrə sahib olub, problemi həll edə bilmək, böyük ölçülü mətnləri oxuyub, dərk edə bilmək, həmçinin nisbətən mürəkkəb riyazi biliklərə sahib olmaq qabiliyyətidir. Məlumdur ki, müasir cəmiyyətdə, əmək bazarında öz yerini tuta bilmək, rəqabətə davamlı olmaq və iş icrası funksiyalarını yerinə yetirmək üçün əsas savad bacarıqlarına sahib olmaqla kifayətlənmək olmaz. Bunun üçün müxtəlif sərişələrə, nəzəri bilikləri praktikada tətbiq etmə bacarıqlarına sahib olmaq lazımdır. *“Təlimin təhsil funksiyasının komponenti kimi bacarıq və vərdişlərdən söhbət gedərkən, yalnız qazanılan sadə bacarıq və vərdişlər üzərində dayanmaqla kifayətlənmək olmaz. Burada nəzəri məlumatın həm də təcrübədə tətbiqi, insan üçün zəruri olan əqli və əməli fəaliyyət sistemində qazanılan bacarıq və vərdişlər də əhatə edilməlidir. Unutmaq olmaz ki, burada eyni zamanda söhbət yaradıcı xarakterli bacarığın şagirdlərə aşılmasından gedir”* [2, s.552].

Bu qabiliyyətlərə sahib olmaq funksional savadlılığa sahib olmaq deməkdir. Əlbəttə, funksional savadlılıq bacarığına sahib olmaq heç də mürəkkəb elmi tədqiqatlar, araşdırmalarla məşğul olmaq anlamına gəlmir.

Bunun üçün akademik səviyyədə elm ilə məşğul olmaq lazımdır. Funksional savadlılıq qarşıda duran hədəfə çatmaq, həyat üçün vacib olan tələbatları ödəmək, fərdin şəxsi inkişafı və onun cəmiyyətin fəal üzvünə çevrilə bilməsi üçün lazım olan qabiliyyət və bacarıqlara, eləcə də səriştələrə sahib olması, tətbiq və təhlil edə bilmə imkanlarına sahib olması deməkdir. Bu deyilən xüsusiyyətlərə sahib olmaq üçün təhsilalanların bilik və elmi nəzəriyyələrə sahib olmalarını ödəməklə bərabər, onların səriştə və həyatı bacarıqlara sahib olmalarını təmin edən bir təhsil sistemi və proqramı ilə işləmək vacibdir. Bu deyilənlər daha çox praktiki fəaliyyət tələb etdiyi üçün təhsildə daha çox situasiya qurmaq, təhlil və tətbiqetmə, əsas da təqdimetmə bacarıqlarını formalaşdırmağa yönəlmiş işlər daha çox qurulmalıdır. Bu qeyd edilənləri tələb edən əsas məsələlərdən biri də elə əmək bazarının buna uyğun formalaşmasıdır. Hazırkı təhsil sisteminə təhsilalanlar üçün situativ tipli tədrisin təşkil edilməsində işlər aparılsa da, tətbiq və təqdimetmə tipli fəaliyyətlərin qurulmasında görülməli işlər hələ çoxdur. Xüsusən, məktəblərdə geniş formada təqdimat işlərinin təşkili üçün şərait və imkanların yaradılması, eləcə də tədrisin bu formada təşkilinin qurulması çox vacib bir məsələdir. Bu formada təhsilin təşkili həm zamanın tələbidir, həm də şagirdlərin özünüifadə və tədrisi praktiki olaraq icra edərək, bilik və bacarıqlara sahib olmaları onların səriştələr əldə etməsinə, tədris materiallarını mənimsəmələrinə yardım etmiş olacaqdır ki, bu da şagirdlərin məktəbi bitirdikdən sonra əmək bazarında öz yerlərini tapmaları üçün təcrübəyə və funksional savada sahib olmalarına imkan yaratmış olacaqdır.

Funksional oxu məsələsi təhsil üçün çox önəmli bir mərhələdir; qısaca olaraq qeyd edək ki, fərdin oxuduğunu anlaması məsələsi məhz birbaşa olaraq funksional oxu ilə bağlıdır. O zaman belə bir sual çıxır: “*Funksional oxu bacarığı necə formalaşır və faydası nədir?*” Qeyd etdiyimiz kimi, funksional oxu mətni oxuyub onun verdiyi mənanı dərk edərək təfəkkürdə və nitqdə ifadə edə bilmək bacarığıdır. Bu məsələ çox önəmli bir məsələdir və birbaşa olaraq idrakla bağlıdır. Demək ki, güclü bir idrakın formalaşması üçün bu məsələyə daha çox diqqət ayırmaq vacibdir. Çünki bu, idrakın bütün fəaliyyətlərinin əsasını təşkil edir. “*İdrak qavrayış, diqqət, düşüncə, kamal, biliklərin formalaşması, yaddaş və iş yaddaşı, mühakimə və qiymətləndirmə, əsaslandırıcı və hesablama, problemlərin həlli və qərarların qəbul edilməsi, dil anlayışı və inkişafı kimi ağıllı funksiyaları və proseslərin bütün aspektləri əhatə edir*” [6].

Funksional oxu işinin düzgün qurulması, təşkili, öyrədilməsi uşaq yaşlarından başlayaraq təmin edilməlidir. “*Uşaqılıq dövründən fonetik quruluş və leksikanı mənimsəməklə kiçik yaşlardan insan sözlərin dəyişilən qaydalarını öyrənir, onların bir-biri ilə uzlaşmasına diqqət yetirir, deyimin*

məntiqini və kompozisiyasını müəyyənləşdirir, dialoji və monoloji nitqə yiyələnir....” [3, s.93].

Funksional oxunun formalaşması idrakın formalaşmasının əsas və birinci mərhələsi olduğundan fərdin bu tələbatını ödəmək üçün həyatla ilkin tanışlığı zamanı ona tanışlıq formasında verilən biliklər (sözlərin mənasını anlama və dərk edə bilmək, ölçü, forma və rəngləri tanımaq, öyrənmək və s.) ətraflı olaraq çatdırılmalı və hər bir sözün daşdığı məna, ifadə praktiki, yaxud digər izahlarla ötürülməlidir. Şagird sözün mətndə daşdığı mənanı dərk edə bilməli və fərqli mətnlərlə işləyərək onu tam olaraq anlayıb, sözün istifadə yerlərini vərdiş halına salaraq özünü küləşdirməlidir. Hələ lap erkən yaşlarında isə sözlərin mənasını praktik formada, təhsilverənin köməkliyi ilə şəkillər, oyunlar, tədris videomaterialları və s. vasitələrlə mənimsəyərək sərbəst vərdiş halına gətirməlidir. Bu da idrakın formalaşmasına kömək edərək ətraf aləmdə baş verən prosesləri daha rahat qavramasına, həmçinin fikir ifadə etmək bacarığına sahib olmasına kömək etmiş olacaqdır. *“Şüurlu biliyin mühüm əlamətlərindən biri də onu tətbiq edə bilməkdir..... Uşaqlar bilikləri əməli məşğələlərdə əməli olaraq icra etməklə müəyyən sadə vərdişlərə yiyələnirlər ki, bu da biliyin şüurlu olmasına kömək edir”* [1, s.105]. Artıq sonrakı təhsil pillələrində hərfləri öyrənən və oxumağı, yazmağı bacaran şagirdə oxuyub-anlama və oxuduğu mətni düzgün ifadə edə bilmə bacarıqları mənimsədilməlidir. Bunun üçün də ilk olaraq yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, şagird tədris prosesi zamanı sözlərin mənalara ilə tanış edilməli və onların mətndə daşdığı yükü, mənalara anlama bilmək bacarığına sahib olmalıdır. Bunun üçün isə müxtəlif üsullardan, metodlardan istifadə edilməlidir. Məsələn, müxtəlif söz oyunları, müəyyən sözlər üzərindən qısa mətn tapşırıqlarının icrası, şifahi nitqin qurulması, ifadəli oxu və s. kimi müxtəlif tapşırıqların icra edilməsi faydalı olacaqdır.

Bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşər ki, funksional oxu qaydalarına sahib olmaq düzgün, gözəl bədii qiraət üçün xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, hər bir sözün daşdığı mənanı bilmək və onun yükünü qiraət zamanı mətndə düzgün dərk etmək (oxuyub-anlamaq), sözün mətndəki mənasına görə məntiqi vurğunun düzgün vurulması, intonasiyanın dəqiq verilməsinə imkan yaradacaq ki, bu qaydalar da bədii qiraətin əsas elementlərindən sayılır.

Oxu vərdişlərinə sahib olmaq və bədii ədəbiyyatın, ümumən, davamlı mütaliənin olması vərdişlər yaradır ki, bu da funksional oxu bacarığının güclənməsinə kömək etmiş olur. Funksional oxu bacarıqlarının yaxşı olmasının digər önəmli hissələrindən biri də tədris vəsaitlərinin, xüsusən, dərsliklərin izahlı, dəqiq, təriflərin, qaydaların ətraflı izahlarla verilməsi təmin olunmalı, qaydalara uyğun çalışmalar hazırlanmalıdır. Xüsusən, mətnlərin verilməsinə diqqət yetirilməlidir. Mətnlər sadəcə olaraq hər hansı bir tapşı-

rığın icrasına görə deyil, təfəkkürə yönəlik, məlumatverici olaraq verilməlidir ki, bu da oxu zamanı funksional oxunun artmasına kömək etmiş olacaqdır. Şagirdlər üçün yaşlarına uyğun inşa, imla yazılarının davamlı təşkili olmalıdır. Situasiya tipli, çaşdırıcı olmayan mətnlər verilməli və mətn daxilinə uyğun olan düşündürücü çalışmalar qurulmalıdır. Funksional oxu vərdişlərinə orta məktəb pilləsində yaxşı sahib olan şagird təhsilin növbəti pillələrində, həyat təcrübələrində uğurlu olacaqdır. Hər bir fərdin özünüifadə bacarıqlarının yüksək olması ona həyatının qurulmasında, sosiallaşma bilməsində əsas bir məsələdir. Ümumiyyətlə, bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətdə insanlar arasında intellektual ünsiyyətin qurulması funksional oxu imkanlarını artırmış olacaqdır. Funksional oxu bacarıqları yüksək olan insan yaranmış çətinliklərin öhdəsindən daha asan gələcəkdir. Funksional oxunu aşağıda qeyd edilən açar ifadələrlə də qeyd edə bilərik:

1. Funksional sözlərə, mətnə diqqət yetirməkdir.
2. Sözləri, onların mənasını öyrənmək funksional oxunun əsas hissələrindəndir.
3. Sözlərin özünü, yəni daşdığı mənanı aydınlaşdırmağı öyrədən bir fəaliyyətdir.
4. Anlamağı, dərk etməyi öyrətmək funksional oxunun xüsusiyyətlərindəndir.
5. Təhsilənlərin sözləri mətnə, fikrə uyğunlaşdırma bilməsi, yaxud da onları bir neçə seçimlə müəyyənləşdirərək müxtəlif yerlərdə istifadə etmək bacarığıdır.

6. Esse, inşa, ifadəli təsvirlər yazma bacarığına sahib olmaqdır.

Funksional oxu bacarıqlarına maneə yaran səbəblər isə əzbərçilik, məktəb dövründə daha çox test tapşırıqları ilə işləmək, ifadəli oxu ilə geniş şəkildə məşğul olmamaq, praktiki nümunələr, kitab çalışmaları və eləcə də müstəqil olaraq çalışma işlərinin davamlı olaraq icra edilməməsi, qısa mətnlərlə yalnız hansısa tapşırıqların icrası üçün işləmək kimi məsələlər qeyd edilə bilər.

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, funksionallıq təhsil üçün önəmli bir anlam daşıyır, onun faydalılığının artırılmasında sistemli, kompleks formada çıxış edir və onun meyarlarının formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təhsilin hər bir istiqamətində, mərhələsində özünəməxsus xüsusiyyəti ilə çıxış edir. Praktiki vərdiş və bacarıqların əldə edilməsində, əmək bazarında rəqabətliyin təmin edilməsində fərdin formalaşması üçün önəmli bir gücə malikdir.

Problemin aktuallığı. Təhsilin funksionallığı məsələsi təhsilin cəmiyyətdəki, eləcə də bütün fəaliyyət istiqamətlərindəki təsir mexanizmlərini anlamağa kömək etmiş olur ki, bu da mövzunu aktual edən əsas məsələlərdəndir. Həmçinin savadlılıq məsələsi bugünkü dünya üçün önəmli

bir məsələ olaraq qalır və hər bir dövlətin, onun təhsil sistemi üçün vacib bir məsələdir. Bununla yanaşı, məqalədə funksional oxu barədə geniş danışılır ki, bu da fərdin oxuyub, oxuduğunu anlaya bilməsi məsələsidir ki, cəmiyyət üçün, gələcək inkişaf və dayanıqlıq üçün vacib məsələ olduğundan mövzunun aktuallığını artırmış olur.

Mövzunun elmi yeniliyi. Məqalədə təhsilin funksiyalarına izahlı yer ayrılır, həmçinin funksional təhsil barədə danışılmışdır ki, bu məsələ elmi cəhətdən onun əhəmiyyətini artırır və bunu yeni bir baxış olaraq qeyd etmək olar. Həmçinin təhsil sistemi üçün son zamanlar vacib bir suala çevrilən funksional oxu məsələsinə ətraflı yer ayrılıb, problemin həlli istiqamətində danışılmışdır. Savadlılıq, funksional savadlılıq və onların bölgüsü məsələlərinə də toxunulmuşdur ki, bu da az diqqət edilən məsələlərdəndir ki, məqalədə özünə yer almışdır.

Praktiki əhəmiyyəti. Məqalədə təhsilin funksional baxışdan verilməsi onun cəmiyyətdə rolunu anlamağa kömək edir və əmək bazarındakı yeri haqqında danışılması məqalənin praktiki əhəmiyyətini artır. Bu da təhsilin əmək bazarındakı çoxşaxəli yerini anlamağa və onu elmi metodlarla təhlil etməyə yardımçı olur. Bunlardan əlavə məqalədə funksional təhsilin izahı verilərək fərdin gələcəkdə özünün əmək bazarında yerini tuta bilməsi üçün təhsillə funksional şəkildə məşğul olmasını aşılayır ki, bu da praktiki cəhətdən məqalənin faydalı olması deməkdir. Burada həmçinin funksional oxu məsələsinin mahiyyəti verilmişdir. Bu qeyd də təhsilalanın oxuyub-anlama bacarığına sahib ola bilməsinə kömək etmiş olacaqdır ki, bu da məqalənin praktiki əhəmiyyətinin göstəricisi sayıla bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Həsənov A.* Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı: Nasir, 2000, 374 s.
2. *İbrahimov F., Hüseynzadə R.* Pedaqogika: 2 cildə, II c., Bakı: Mütərcim, 2012, 706 s.
3. *Məmmədova P.* Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı: Nurlan, 2007, 568 s.
4. *Rüstəmov F., Dadaşova T.* Ali məktəb pedaqogikası. Bakı: Nurlan, 2007, 568 s.
5. Anar Miriyev “Savadlılıq dayanıqlı inkişafın əsas amilidir” Palitra, 2015, 11 sentyabr, s.11 / <http://anl.az/down/meqale/palitra/2015/sentyabr/454136.htm> /
6. <https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0drak> / Vikipediya
7. <https://www.unesco.org/en/literacy/need-know> / UNESCO

Redaksiyaya daxil olub 06.05.2024